

dr Krystyna Michniewicz-Wanik
Biblioteka Wydziału Nauk Społecznych
Uniwersytetu Wrocławskiego
kr.wanik@wp.pl

Otwarty dostęp (Open Access) jako alternatywa dla niedoskonałych przepisów o dozwolonym użytku chronionych utworów

Abstrakt

Rozwój technologii teleinformatycznych powinien ułatwiać działania na rzecz upowszechniania oraz szerokiego dostępu do informacji i wiedzy. Jednakże wiedza, stanowiąca zasób organizacji o znacznej wartości ekonomicznej, traktowana jest jak towar. Na wiedzy zarabiają głównie koncerny wydawnicze a nie jej twórcy, którzy chcieliby dzielić się osiągnięciami i udostępnić swoje artykuły również w sieci. W celu uzdrowienia sytuacji, podejmuje się działania na rzecz otwartego dostępu (Open Access) do wiedzy, na którego zasadach korzystanie z utworu (m. in. czytanie, zapisywanie na dysku komputera, kopiowanie, drukowanie) jest legalne i bezpłatne dla wszystkich użytkowników Internetu. Jedynym obowiązkiem spoczywającym na osobie wykorzystującej cudzy tekst jest poprawne cytowanie, czyli wzięcie w cudzysłów przytoczonego fragmentu tekstu, z równoczesnym przytoczeniem autorstwa dzieła (tzw. uznanie autorstwa na podstawie „niewyłącznych” wolnych licencji Creative Commons). Na zasadach Open Access powstają internetowe czasopisma naukowe stanowiące konkurencję dla wydawnictw komercyjnych oraz repozytoria dziedzinowe i instytucjonalne.

Szerokie rozpropagowanie i stosowanie zasad Open Access i udostępnianie utworów na licencjach Creative Commons może stanowić alternatywę dla niedoskonałych rozwiązań ustawowych, dotyczących przepisów o dozwolonym użytku chronionych utworów. Wątpliwości, jakie w powyższej regulacji budzą niektóre sformułowania, dotyczą m.in. pojedynczych „egzemplarzy” utworów w środowisku cyfrowym, a umieszczenie utworu w sieci wykracza poza ustawowe pojęcie „kręgu osób pozostających w związku osobistym” (art. 23 prawa autorskiego).

Wstęp

Z chwilą stworzenia oraz ustalenia utworu¹, twórca podlega pod przepisy prawa autorskiego². Przejaw działalności twórczej liczy się od chwili jego ustalenia i uzewnętrznienia, czyli gdy utwór jest możliwy do odczytania, obejrzenia lub usłyszenia

¹ Definicję „utworu” zawiera artykuł 1. 1. ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, który stanowi: „Przedmiotem prawa autorskiego jest każdy przejaw działalności twórczej o indywidualnym charakterze, ustalony w jakiegokolwiek postaci, niezależnie od wartości, przeznaczenia i sposobu wyrażenia (utwór).” Artykuł 1.2. prawa autorskiego, wśród rezultatów twórczej działalności człowieka wymienia wyrażone słowem, symbolami matematycznymi, znakami graficznymi twory literackie, publicystyczne, naukowe, kartograficzne oraz programy komputerowe, twory plastyczne, fotograficzne, lutnicze, wzornictwa przemysłowego, architektoniczne, architektoniczno-urbanistyczne i urbanistyczne, muzyczne i słowno-muzyczne, choreograficzne i pantomimiczne, audiowizualne, sceniczne (w tym filmowe).

² Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych z 4 lutego 1994, Dz. U. 1994 nr 24 poz. 83; jednolity tekst : Dz. U. 2006 nr 90 poz. 631, Nr 94, poz. 658, Nr 121, poz. 843, z 2007 r. Nr 99, poz. 662, Nr 181, poz. 1293, z 2009 r. Nr 157, poz. 1241, z 2010 r. Nr 152, poz. 1016.

przez inne osoby. Domniemywa się, iż twórcą jest osoba³, której nazwisko umieszczono na egzemplarzach utworu lub podano do wiadomości publicznej, w związku z rozpowszechnieniem utworu (art. 8 ust. 2 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych). Ochroną prawn-autorską objęto rezultat twórczego działania, posiadający cechy indywidualności⁴ i oryginalności⁵. Artykuł 1. 2. 2¹ ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych precyzuje, iż „ochroną objęty może być wyłącznie sposób wyrażenia; nie są objęte ochroną odkrycia, idee, procedury, metody i zasady działania oraz koncepcje matematyczne”⁶. Prawo autorskie nie chroni również samych pomysłów, lecz ich twórczą realizację. Spod ochrony prawn-autorskiej wyłączone są utwory, które znalazły się w domenie publicznej w związku z wygaśnięciem tej ochrony.

Przedmiotem prawa autorskiego są zarówno utwory samoistne jak też utwory zależne (m. in. opracowania), współautorskie⁷ oraz zbiorowe⁸. Zgodnie z art. 3 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, przedmiotem prawa autorskiego są także antologie, wybory, bazy danych⁹ - spełniające cechy utworu – (nawet jeżeli zawierają niechronione materiały, o ile przyjęty w nich dobór, układ lub zestawienie ma twórczy charakter). Obok „twórczych” baz danych, ustawa o prawie autorskim, przewiduje szczególne regulacje wobec

³ Twórcą może być tylko człowiek (osoba fizyczna), także małoletnia lub mająca ograniczoną zdolność do czynności prawnych. Zgodnie z art. 8 ust. 1 ustawy, prawo autorskie przysługuje twórcy, o ile ustawa nie stanowi inaczej. Domniemywa się, iż twórcą jest osoba, której nazwisko uwidoczniiono na egzemplarzach utworu lub której autorstwo podano do publicznej wiadomości w związku z rozpowszechnianiem utworu (art. 8 ust. 2 ustawy). Twórcy przysługuje prawo do oznaczania utworu swoim nazwiskiem bądź pseudonimem lub do anonimowego do udostępniania utworu.

⁴ Artyści malują ten sam obiekt (osobę, pejzaż, fragment architektury etc.), jednak każdy opracowuje go w sposób zindywidualizowany.

⁵ Wyznacznikiem oryginalności, w prawie krajów o tradycji kontynentalnego prawa autorskiego jest element „twórczości“, a w prawie krajów anglosaskich o tradycji common law, ochrona prawn-autorska obejmuje wymóg znacznego nakładu pracy (tzw. „doktryna spoconego czoła“). Jednak w wyroku z 1991 roku, Sąd Najwyższy USA orzekł, że kompilacja danych nie nosząca cech oryginalności (m. in. książka telefoniczna), nie jest objęta ochroną prawn-autorską.

⁶ Ochronie prawn-autorskiej nie podlegają utwory, które nie spełniają przesłanek wymienionych w przepisach prawa autorskiego, jak m. in. akty normatywne lub ich urzędowe projekty; urzędowe dokumenty, materiały, znaki i symbole; opublikowane opisy patentowe lub ochronne; proste informacje prasowe.

⁷ Z dziełem współautorskim mamy do czynienia w przypadku dzieła powstałego w wyniku współdziałania wielu osób. Współtwórcom przysługuje prawo autorskie wspólnie (art. 9 ustawy). Udział procentowy każdego ze współtwórców powinien odpowiadać wielkości wniesionego wkładu. Jednakże w sytuacji braku takiego określenia, domniemywa się, że udziały są równe.

⁸ Podstawową cechą dzieła zbiorowego (encyklopedie, słowniki, publikacje periodyczne) jest taka jego konstrukcja, że poszczególne części są dziełami innych autorów. Autorskie prawa majątkowe do utworu zbiorowego, przysługują z mocy ustawy producentowi lub wydawcy, a do poszczególnych części mających samodzielne znaczenie - ich twórcom. Domniemywa się, że producentowi lub wydawcy przysługuje prawo do tytułu (art. 11 ustawy o prawie autorskim).

⁹ Bazy danych określa się jako zbiór danych lub elementów zgromadzonych według określonej systematyki lub metody (także w formie elektronicznej), wymagający dla jej sporządzenia istotnego nakładu czasu pracy oraz nakładu finansowego.

utworów architektonicznych i architektoniczno-urbanistycznych oraz programów komputerowych. Zgodnie z art. 74 ustawy o prawie autorskim programy komputerowe podlegają ochronie jak utwory literackie, o ile przepisy rozdziału poświęconego szczególnej ochronie programów komputerowych nie stanowią inaczej.¹⁰

Ochrona autorsko-prawna dotyczy też utworów audiowizualnych, w tym filmowych. Ochronę tego typu utworu ustawodawca określił jako prawo pokrewne (prawom autorskim), do którego uprawnienia posiadają twórcy i współtwórcy utworu audiowizualnego, czyli osoby, które wniosły wkład twórczy w jego powstanie: m. in. reżyser, twórca scenariusza, operator dźwięku i obrazu, autor scenicznej adaptacji utworu literackiego, twórca utworów muzycznych lub słowno – muzycznych, artyści wykonawcy. Zgodnie z art. 70.1 ustawy o prawie autorskim, producent utworu audiowizualnego nabywa na mocy umowy o stworzenie nowego lub wykorzystanie istniejącego utworu, wyłączne prawa majątkowe do eksploatacji utworów w ramach utworu audiowizualnego jako całości.

Twórcom przysługują nieograniczone w czasie i niezbywalne prawa autorskie osobiste¹¹ oraz wygasające po upływie 70 lat od śmierci autora, zbywalne prawa autorskie majątkowe.¹² W przypadku praw pokrewnych, bieg czasu ochrony nie jest liczony od momentu śmierci artysty. Prawo majątkowe do artystycznych wykonań wygasa z upływem 50 lat następujących po roku, w którym artystyczne wykonanie miało miejsce.¹³ Autorskie prawa majątkowe mogą być przenoszone na inne osoby w drodze umowy lub dziedziczenia (art. 41

¹⁰ Różnica polega na tym, że egzemplarz książki można zwielokrotnić dla własnych potrzeb, lecz niedozwolone jest zwielokrotnienie programu komputerowego.

¹¹ Autorstwa nie można się zrzec, jest nieograniczone w czasie i na zawsze pozostaje przy twórcy (Arystoteles był przez wieki i pozostanie autorem swych dzieł). Art. 16 ustawy o prawie autorskim brzmi: „Jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, autorskie prawa osobiste chronią nieograniczoną w czasie i nie podlegającą zrzeczeniu się lub zbyciu więź twórcy z utworem, a w szczególności prawo do: 1) autorstwa utworu; 2) oznaczenia utworu swoim nazwiskiem lub pseudonimem albo do udostępniania go anonimowo; 3) nienaruszalności treści i formy utworu oraz jego rzetelnego wykorzystania; 4) decydowania o pierwszym udostępnieniu utworu publiczności; 5) nadzoru nad sposobem korzystania z utworu”. Na treść autorskich praw osobistych składa się w szczególności decydowanie o upublicznieniu utworu, jego tłumaczeniu, przeróbkach, adaptacjach, tworzeniu utworów zależnych. Te uprawnienia przynależne wyłącznie twórcom, określa się jako autorski monopol.

¹² Ustawa o prawie autorskim dotyczy także majątkowych praw pokrewnych, które są ukształtowane na wzór majątkowych praw autorskich. Wśród nich znajdują się: artystyczne wykonania, fonogramy i wideogramy, nadania, pierwsze wydania oraz wydania krytyczne i naukowe. Podmioty, dzięki którym dochodzi do ich powstania, uznaje się za podmioty praw pokrewnych: producent fonogramu, wideogramu, nadawca. Podmiotem praw do pierwszych wydań jest wydawca, podmiotem praw do wydań krytycznych i naukowych jest każda osoba, która po upływie czasu ochrony utworu przygotowała wydanie krytyczne lub naukowe takiego utworu.

¹³ Jeżeli następnie zostało ono utrwalone (na kasetach filmowych, płytach CD, DVD) i opublikowane (w jakikolwiek sposób udostępnione publiczności), to bieg 50 lat będziemy liczyć od dnia publikacji. Gdy w stosunku do wykonania miały miejsce publikacja oraz publiczne odtworzenie, okres ochrony odlicza się od zdarzenia, które nastąpiło wcześniej. Prawo majątkowe do fonogramu (pierwszego utrwalenia dźwięku) i wideogramu (pierwsze utrwalenie ruchomych obrazów) gaśnie z upływem 50 lat następujących po roku, w którym fonogram lub wideogram został sporządzony.

ustawy o prawie autorskim) oraz przysparzać korzyści materialne autorowi, jego spadkobiercom lub innym uprawnionym osobom.¹⁴

W przeciwieństwie do nieograniczonych w czasie praw o charakterze osobistym, autorskie prawa majątkowe wygasają, zgodnie z art. 36 ustawy o prawie autorskim, po upływie 70 lat od daty śmierci autora¹⁵ i przechodzą do domeny publicznej.¹⁶ Przejście utworu do domeny publicznej (*public domain*) sprawia, iż wszyscy mogą nieodpłatnie korzystać z utworu, dokonując jego zwielokrotniania i rozpowszechniania (m.in. w Internecie etc).¹⁷ Szczególną kategorię stanowią tak zwane „dzieła osierocone” (ang. *orphaned work*),¹⁸ które objęte są ochroną praw autorskich, chociaż autor nie jest znany, ani właściciel majątkowych praw autorskich mimo dochowania należytej staranności nie został odnaleziony czy zidentyfikowany.

Autorskie prawa majątkowe uprawniają do rozporządzania utworem na wskazanym w umowie polu eksploatacji, korzystania z utworu na uzgodnionym polu eksploatacji¹⁹ oraz

¹⁴ W niektórych przypadkach podmiotem pierwotnie uprawnionym do utworu jest inny podmiot niż twórca. Ustawa o prawie autorskim przewiduje taki wyjątek w odniesieniu do utworów zbiorowych (art. 11) i programów komputerowych (74 ust. 3). Osobami, które nabywają prawa autorskie majątkowe *ex lege* są wydawca utworu zbiorowego oraz pracodawca, u którego został stworzony program komputerowy przez jego pracownika w ramach umowy o pracę.

¹⁵ W przypadku utworów zbiorowych, stworzonych przez kilku autorów, autorskie prawa majątkowe wygasają po upływie 70 lat od daty śmierci ostatniego współautora (co powoduje wydłużenie w czasie ochrony). Czas trwania autorskich praw majątkowych liczy się w latach pełnych następujących po roku, w którym nastąpiło zdarzenie, od którego zaczyna się bieg terminów określonych w art. 36 i art. 37 ustawy o pr. aut. (art. 39 ustawy o pr. aut.). W sytuacji, gdy prawa do utworu przysługują z mocy ustawy innej osobie niż autor, czas ochrony liczy się od daty rozpowszechnienia utworu, a gdy utwór nie został rozpowszechniony – od daty jego ustalenia. W przypadku praw pokrewnych (prawom autorskim), do których należą artystyczne wykonania, fonogramy i wideogramy, nadania programów radiowych i telewizyjnych, pierwsze wydania tzw. pośmiertne, wydania krytyczne lub naukowe, okres ochrony kończy się po upływie 50 lat.

¹⁶ Domena publiczna to zbiór dzieł wyłączonych spod ochrony autorskiej, stanowiący wspólny dorobek kulturowy i intelektualny ludzkości. Utwory znajdują się w domenie publicznej, gdyż albo nie były objęte majątkowymi prawami autorskimi (np. zbiór tekstów ustaw) lub do których wygasły majątkowe prawa autorskie.

¹⁷ STEC, P.: Pojęcie i zakres domeny publicznej w prawie polskim. „Przegląd Sądowy” z 2008 nr 4, s. 45–64. SZCZEPAŃSKA, B., dok. elektr. (2008). Dzieła osierocone: palące problemy, propozycje rozwiązań. EBIB nr 3.

¹⁸ W drugiej połowie 2011 r., w okresie objęcia przez Polskę przewodnictwa w Radzie UE, polskie Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, rozpoczęło działania mające na celu włączenie dzieł osieroconych w obrębie Unii Europejskiej do domeny publicznej. Obecnie nadal trwają konsultacje w kwestii możliwości udostępniania dzieł osieroconych.

¹⁹ Pole eksploatacji, zgodnie z art. 50 prawa autorskiego, to sposób wykorzystania utworu, „w szczególności: 1) w zakresie utrwalania i zwielokrotniania utworu - wytwarzanie określoną techniką egzemplarzy utworu, w tym techniką drukarską, reprograficzną, zapisu magnetycznego oraz techniką cyfrową;

2) w zakresie obrotu oryginałem albo egzemplarzami, na których utwór utrwalono - wprowadzanie do obrotu, użyczenie lub najem oryginału albo egzemplarzy;

3) w zakresie rozpowszechniania utworu w sposób inny niż określony w pkt 2 - publiczne wykonanie, wystawienie, wyświetlenie, odtworzenie oraz nadawanie i reemitowanie, a także publiczne udostępnianie utworu w taki sposób, aby każdy mógł mieć do niego dostęp w miejscu i w czasie przez siebie wybranym” (za pośrednictwem Internetu).

wynagrodzenia za korzystanie z utworu (art. 17 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych). Prawo eksploatacji utworu można nabyć za zgodą twórcy, który w drodze umowy przeniesie swoje prawo na wybraną osobę fizyczną lub prawną. Prawo autorskie wyróżnia umowy rozporządzające²⁰ majątkowymi prawami autorskimi oraz umowy licencyjne (licencje).²¹ Na korzystanie z utworu²² na każdym z wyszczególnionych pól eksploatacji, musi być oddzielna zgoda twórcy lub jego następców prawnych. Umowa z autorem na wykorzystanie utworu, powinna dotyczyć tylko pól eksploatacji znanych w chwili jej zawarcia. Zgodę twórcy zastępuje tzw. licencja ustawowa czyli przepisy dotyczące „dozwolonego użytku chronionych utworów” (art.23 – 35 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych).

Pojęcie dozwolonego użytku chronionych utworów

Autorskie prawo majątkowe zostało ustawowo ograniczone na rzecz dozwolonego użytku osobistego (prywatnego) oraz publicznego. Jeżeli utwór został uprzednio rozpowszechniony, czyli publicznie udostępniony w jakikolwiek sposób za zgodą twórcy lub osoby uprawnionej (art. 6 pkt 3 pr. aut.), wówczas przepisy o dozwolonym użytku dają prawo do nieodpłatnego korzystania z utworu (m. in. czytania, kserowania), już bez zezwolenia twórcy. Legalne korzystanie z chronionych utworów w ramach dozwolonego użytku zwanego „licencją ustawową”, stanowi próbę pogodzenia interesów właścicieli praw autorskich z interesami społeczeństwa, które powinno mieć możliwość szerokiego dostępu do dóbr kultury i nauki. Wykorzystując utwór w granicach dozwolonego użytku, należy podawać każdorazowo źródło oraz autora (art. 34 pr. aut.). Korzystanie z dzieła nie może godzić

²⁰ Umowa rozporządzająca jest umową przenoszącą na osobę trzecią (np. na podstawie umowy wydawniczej, majątkowe prawa autorskie należące do twórcy przechodzą na wydawcę utworu). Jednakże przy braku konkretnej umowy, przejście autorskich praw majątkowych do utworu, nie powoduje przeniesienia własności egzemplarza utworu. Również umowa przenosząca własność egzemplarza (np. osobista sprzedaż przez autora egzemplarza książki), nie przenosi równocześnie autorskich praw majątkowych do utworu (art. 52 pr. aut.).

²¹ Licencja jest umową zezwalającą na korzystanie z utworu w określony sposób bez przenoszenia na licencjobiorcę majątkowego prawa autorskiego. Zarówno umowa przenosząca prawa, jak i umowa licencyjna powinny wyraźnie określać pola eksploatacji (np. zgoda na opublikowanie w repozytorium, bibliotece cyfrowej lub w Internecie). W razie wątpliwości uznaje się, że autor nie rozporządził swoim prawem, a jedynie udzielił licencji.

²² Sposobem korzystania z utworu jest m. in. jego rozpowszechnienie, czyli udostępnienie utworu gronu odbiorców, bez konieczności jego utrwalania na nośnikach materialnych. Od rozpowszechnienia utworu należy odróżnić jego opublikowanie, polegające na zwielokrotnieniu utworu za zezwoleniem twórcy i publicznym udostępnieniu zwielokrotnionych egzemplarzy. Jedną z form rozpowszechnienia jest udostępnienie dzieła publiczności w formie elektronicznej w taki sposób, aby każda osoba miała możliwość odbioru treści w czasie i miejscu przez siebie wybranym, (za pośrednictwem Internetu) lub premierowe wykonanie utworu podczas koncertu. Zob. BARTA, J., R. MARKIEWICZ, R.: Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Warszawa 2001, s. 306.

w słuszne interesy twórcy (art. 35 pr. aut.). Nie będzie dozwolona eksploatacja dzieła, która narazi osobę uprawnioną z tytułu autorskich praw majątkowych na niepowetowane straty ekonomiczne na gruncie nie objętym dozwolonym użytkowaniem. W doktrynie prawa funkcjonuje pogląd, iż przepisów o dozwolonym użytku nie należy traktować rozszerzająco, a w przypadku zaistnienia wątpliwości, należy uznać, iż wymagane jest zezwolenie twórcy.

Częściową rekompensatę na rzecz autorów, za nieodpłatne korzystanie z utworów chronionych prawem autorskim, ma stanowić opłata od urządzeń reprograficznych i czystych nośników, którą ponosi każdy kupujący sprzęt elektroniczny (np. dysk twardy do komputera czy drukarkę).²³ Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych w art.20, przewiduje dla twórców utworów formę wynagrodzenia, pochodzącego z opłat wnoszonych przez producentów i importerów magnetofonów, magnetowidów i innych podobnych urządzeń oraz związanych z nimi czystych nośników (płyty, kaset itp.) w wysokości 3% ich ceny sprzedaży.²⁴

Opłaty pobierają organizacje zbiorowego zarządzania prawami autorskimi (m. in. ZAiKS), za których pośrednictwem mogą być przekazywane wynagrodzenia twórcom.²⁵

Dozwolony użytek to także prawo do cytatu. Przepis art. 29 ustawy o prawie autorskim stanowi, że wolno przytaczać fragmenty utworów w ramach tworzonych przez siebie dzieła.²⁶

Pominięcie wyraźnego oznaczenia wprowadzonych do utworu fragmentów innego utworu, może świadczyć o popełnieniu plagiatu²⁷ (w szczególności w odniesieniu do działalności naukowej). Brak w ustawie o prawie autorskim i prawach pokrewnych ustawowej definicji plagiatu, kompensuje umieszczenie w przepisach dotyczących odpowiedzialności karnej za

²³ Zob. art. 20 ust. 5, rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 2 czerwca 2002 r. w sprawie określenia kategorii urządzeń i nośników służących do utrwalania utworów oraz opłat od tych urządzeń i nośników z tytułu ich sprzedaży przez producentów i importerów (opublikowanego w Dzienniku Ustaw z 2003 r. Nr 105, poz. 991).

²⁴ Twórcom przypada połowa z tej puli, a druga połowa przeznaczona jest na utrzymanie organizacji zbiorowego zarządzania prawami autorskimi.

²⁵ Jeżeli autor chce być reprezentowany przez organizacje zbiorowego zarządzania, może zostać członkiem stowarzyszenia lub bez formalnego członkostwa, zgłosić swoje utwory pod ochronę np. ZAiKS (jako jednego ze Stowarzyszeń twórców). Od momentu zarejestrowania, ZAiKS może w imieniu autora zawierać umowy na korzystanie z utworu, pobierać na jego rzecz wynagrodzenie, kontrolować podmioty korzystające z twórczości oraz podejmować czynności służące ochronie utworów (z występowaniem w imieniu autora na drogę sądową włącznie).

²⁶ Jeśli mamy do czynienia z drobnym utworem, możemy przytoczyć go w całości, natomiast utwory dłuższe „bezpieczniej” jest cytować we fragmentach. Wyjątkowo można przytoczyć całość innego dzieła, gdy jest to niezbędne dla wyjaśnienia jakiegoś problemu lub w związku z analizą krytyczną dzieła. Ważne jest, żeby cytat był odpowiednio oznaczony (np. „wzięty w cudzysłów” oraz podana informacja o autorze i źródle cytowanego fragmentu (tytuł utworu lub link do strony internetowej).

²⁷ Encyklopedyczna definicja za plagiat uznaje naruszenie osobistych praw autorskich polegające na przywłaszczeniu całości lub części cudzego utworu (pracy naukowej, dzieła artystycznego itp.) oraz zapożyczenie treści z cudzych dzieł (bez względu na nośnik), podanie jako własnych i opublikowanie pod własnym nazwiskiem. Wielka Encyklopedia PWN, Warszawa 2004, tom 21, s. 124.

naruszanie cudzego prawa autorskiego, opisowego określania m. in. na „przywłaszczenie autorstwa”.²⁸

Dozwolony użytek osobisty

Dozwolony użytek osobisty (prywatny), wynikający z art.23 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, odnosi się do wielu form²⁹ bezpłatnego korzystania (z wcześniej rozpowszechnionego przez twórcę utworu), na własny niekomercyjny³⁰ użytek przez krąg osób fizycznych pozostających ze sobą w stosunkach rodzinnych lub towarzyskich (ograniczenie podmiotowe). Własny użytek osobisty uregulowany w przytoczonym wyżej art. 23 ustawy, jest ograniczony przedmiotowo ilością egzemplarzy kopiowanego utworu. W ramach dozwolonego użytku dopuszczalne jest korzystanie z pojedynczych egzemplarzy, czyli, że każda osoba ma prawo wyłącznie do jednej kopii, którą może się podzielić z bliskimi (należy przyjąć iż w każdym przypadku powinno się sporządzić tylko jedną kopię dla każdego z bliskich).³¹ Zgodnie z dodanym art. 23¹, nie wymaga zezwolenia twórcy przejściowe lub incydentalne zwielokrotnianie utworów, nie mające samodzielnego znaczenia gospodarczego, a stanowiące integralną i podstawową część procesu technologicznego oraz mające na celu wyłącznie umożliwienie przekazu utworu w systemie teleinformatycznym pomiędzy osobami trzecimi przez pośrednika lub zgodnego z prawem korzystania z utworu. Przepis art. 23 ustawy o prawie autorskim, nie upoważnia do budowania według cudzego utworu architektonicznego i architektoniczno-urbanistycznego oraz do korzystania z elektronicznych baz danych spełniających cechy utworu³², chyba że dotyczy to własnego

²⁸ Art. 115. 1. Kto przywłaszcza sobie autorstwo albo wprowadza w błąd co do autorstwa całości lub części cudzego utworu albo artystycznego wykonania, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 3. Art. 115. 2. Tej samej karze podlega, kto rozpowszechnia bez podania nazwiska lub pseudonimu twórcy cudzy utwór w wersji oryginalnej albo w postaci opracowania, artystyczne wykonanie albo publicznie zniekształca taki utwór, artystyczne wykonanie, fonogram, wideogram lub nadanie.

²⁹ Korzystaniem z dozwolonego użytku osobistego może być m. in. pobranie pliku z muzyką ze strony www, pożyczenie książki znajomemu, skserowanie jej na potrzeby własne lub bezpłatne rozprowadzenie kopii książki w gronie znajomych, np. studentów z grupy ćwiczeniowej, odtwarzanie muzyki na imprezie towarzyskiej.

³⁰ Zakazane jest wykorzystanie utworu do celów komercyjnych. Niedopuszczalne jest odpłatne rozpowszechnianie kopii sporządzonych w ramach dozwolonego użytku osobistego oraz wykorzystywanie tych utworów do celów zarobkowych.

³¹ Omawiany przepis mówi o pojedynczym egzemplarzu, nie wprowadzając pojęcia objętości kopiowanego utworu co oznacza, że kopiować można książki w całości, (bez ograniczenia do poszczególnych rozdziałów).

³² Ustawodawca w ustawie o ochronie baz danych wprowadził zmiany regulacji do art. 23 prawa autorskiego, polegającą na wyłączeniu możliwości nieodpłatnego korzystania w zakresie własnego użytku osobistego, bez zezwolenia twórcy, z już rozpowszechnionej elektronicznej bazy danych, spełniającej cechy utworu. W konsekwencji biblioteki nie mogą wypożyczać twórczych baz danych (chronionych prawem autorskim). oraz nie mogą sporządzać pojedynczych egzemplarzy opublikowanych baz danych w celu uzupełnienia, ochrony swoich zbiorów i nieodpłatnego ich udostępniania.

użytku naukowego niezwiązanego z celem zarobkowym. Zakres dozwolonego użytku osobistego został również ustawowo ograniczony wobec programów komputerowych. Przepis art. 77 ustawy o prawie autorskim, w odniesieniu do korzystania z programów komputerowych, wyłącza możliwość stosowania przepisów o dozwolonym użytku, zarówno prywatnym, jak i publicznym.

Dozwolony użytek publiczny

Dozwolony użytek publiczny związany jest z działalnością instytucji publicznych. W przeciwieństwie do dozwolonego użytku prywatnego, zasięg legalnego rozpowszechniania dzieła nie ogranicza się do relacji towarzyskich czy rodzinnych. Przepisy o dozwolonym użytku publicznym, obejmują szeroką publiczność użytkowników. Wśród przepisów o dozwolonym użytku publicznym znajduje się artykuł 24 ust.2, który zezwala na reemisję (powtórne nadanie programu radiowego lub telewizyjnego) czyli odbieranie w miejscu publicznym programów, jeśli nie łączy się z osiągnięciem korzyści majątkowych;

Art. 25 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, zezwala na rozpowszechnianie w celach informacyjnych w prasie, radiu oraz telewizji określonych rodzajów utworów, m.in. sprawozdań o aktualnych wydarzeniach, artykuły na aktualne tematy polityczne, gospodarcze lub religijne (za opłatą), aktualne wypowiedzi i fotografie reporterskie (za opłatą).³³ Przepis art. 25 ust. 4, w ramach dozwolonego użytku publicznego określa zakres publicznego udostępniania utworów „w taki sposób, aby każdy mógł mieć do nich dostęp w miejscu i czasie przez siebie wybranym” - co odnosi się do użytkowania utworów za pośrednictwem Internetu. Wolno w sprawozdaniach o aktualnych wydarzeniach przytaczać utwory udostępniane podczas tych wydarzeń, jednakże w granicach uzasadnionych celem informacji. (art. 26 ustawy). Zgodnie z art. 27 ustawy o prawie autorskim, instytucje naukowe i oświatowe mogą, w celach dydaktycznych lub prowadzenia własnych badań, korzystać z rozpowszechnionych utworów w oryginale i w tłumaczeniu oraz sporządzać w tym celu egzemplarze fragmentów rozpowszechnionego utworu.

Sposobem eksploatacji utworu związanym z podstawową działalnością bibliotek, jest udostępnianie użytkownikom zbiorów bibliotecznych poprzez użyczenie egzemplarzy utworów, ograniczone czasowo i nie mające na celu uzyskania bezpośrednio lub pośrednio korzyści majątkowej (art. 6 pkt 8 pr. aut.). Biblioteki, archiwa i szkoły mogą 1) udostępniać

³³ Jeżeli wypłata wynagrodzenia, o którym mowa w ust. 2, nie nastąpiła na podstawie umowy z uprawnionym, wynagrodzenie jest wypłacane za pośrednictwem właściwej organizacji zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi.

nieodpłatnie, w zakresie swoich zadań statutowych, egzemplarze utworów rozpowszechnionych; Art. 28 pkt 2 pr. aut. zezwala na sporządzanie dodatkowych kopii egzemplarzy rozpowszechnionych utworów, w sytuacji braków czy w przypadku uszkodzonych egzemplarzy, ze względu na ochronę zbiorów. Ustawa dopuszcza także możliwość sporządzania kopii cyfrowych dla zachowania zbiorów³⁴. Dzięki temu np. biblioteki uczelniane mogą digitalizować współczesne podręczniki akademickie i udostępniać je w ramach wewnętrznej sieci bibliotecznej.³⁵

W ramach dozwolonego użytku publicznego wynikającego z art. 29 ustawy, dozwolone jest zamieszczanie rozpowszechnionych drobnych utworów lub fragmentów większych utworów w podręcznikach i wypisach. W celach dydaktycznych i naukowych można zamieszczać rozpowszechnione drobne utwory lub fragmenty większych utworów w antologiach. Jednak w tych przypadkach twórcy wykorzystywanego utworu przysługuje prawo do wynagrodzenia.³⁶

W ramach dozwolonego użytku publicznego korzystanie w celach dydaktycznych lub prowadzenia własnych badań oraz sporządzanie w tym celu egzemplarzy fragmentów utworów przez instytucje naukowe i oświatowe; przytaczanie urywków lub drobnych utworów, w zakresie uzasadnionym wyjaśnianiem, analizą krytyczną, nauczaniem lub prawami gatunku twórczości. Zgodnie z art. 30. 1. ustawy Ośrodki informacji lub dokumentacji mogą sporządzać i rozpowszechniać własne opracowania dokumentacyjne oraz pojedyncze egzemplarze, nie większych niż jeden arkusz wydawniczy, fragmentów opublikowanych utworów. Dozwolonym użytkowaniem publicznym objęto nieodpłatne wykonywanie podczas ceremonii religijnych, imprez szkolnych i akademickich lub oficjalnych uroczystości państwowych, jeżeli nie łączy się z tym osiąganie korzyści majątkowych, a wykonawcy nie otrzymują honorarium, z wyłączeniem imprez reklamowych, promocyjnych lub wyborczych (art. 31 ustawy o prawie autorskim). Objęto dozwolonym użytkowaniem publicznym korzystanie dla dobra osób niepełnosprawnych, jeżeli to korzystanie odnosi się bezpośrednio do ich upośledzenia, nie ma zarobkowego charakteru i jest w rozmiarze wynikającym z natury upośledzenia(art. 33¹ ustawy); korzystanie dla celów bezpieczeństwa publicznego lub na potrzeby postępowań sądowych, administracyjnych,

³⁴ Zastąpienie przez ustawodawcę w pkt 2 i 3 terminu „utworów” poprzez termin „zbiorów” może wynikać z faktu uznania za utwory, także materiałów elektronicznych znajdujących się na terminalach biblioteki.

³⁵ Podstawę dla dokonania digitalizacji będzie stanowić zgoda uprawnionego w formie licencji na korzystanie utworu.

³⁶ Dozwolony użytek nie zawsze jest bezpłatny, zwłaszcza jeśli nastąpiło użycie komercyjne.

prawodawczych (art. 33² ustawy); korzystanie w celu reklamy wystawy lub sprzedaży publicznej, w zakresie uzasadnionym promocją wystawy lub sprzedaży (art. 33³ ustawy); korzystanie w związku z prezentacją lub naprawą sprzętu (art. 33⁴ ustawy).

Wykorzystywanie utworów dla własnych celów określa art. 34 prawa autorskiego, który stanowi iż korzystający z utworu zobowiązany jest w miarę możliwości wymienić imię i nazwisko twórcy oraz cytowane źródło.³⁷ Art. 34 ustawy zawiera podstawową zasadę, iż za eksploataowanie utworu w granicach dozwolonego użytku twórcy nie należy się wynagrodzenie, chyba że ustawa stanowi inaczej. Regulacja ustawowa pozwala na godzenie normalnego³⁸ korzystania z utworu z ochroną słuszych interesów twórcy (art. 35 pr. aut.). Art. 35. Dozwolony użytek nie może naruszać normalnego korzystania z utworu lub godzić w słusze interesy twórcy.

Dozwolony użytek w środowisku cyfrowym

Istnieje pilna potrzeba uregulowania kwestii dozwolonego użytku prywatnego i publicznego. Mają temu służyć (prowadzone do 5 marca 2014) konsultacje społeczne w sprawie reformy prawa autorskiego, zainicjowane przez Komisję Europejską. Funkcjonujące obecnie przepisy prawa autorskiego nie przystają do cyfrowej rzeczywistości. Postulowane są zarówno zmiany systemowe jak też zdefiniowanie podstawowych pojęć. Konieczne jest zastąpienie, w nowelizowanych przepisach prawa autorskiego, słowa „egzemplarz” słowem „kopia”, które jest pojęciem szerszym, obejmującym zarówno wersje tradycyjnie drukowanych egzemplarzy utworu jak też jego odpowiedniki cyfrowe.

Dozwolony użytek osobisty (art. 23 prawa autorskiego) zakłada korzystanie z utworów przez osoby pozostające w związku osobistym, co w przypadku społeczności sieciowej jest zazwyczaj niemożliwe do spełnienia. W przestrzeni internetowej istnieją stosunki towarzyskie wynikające z przynależności do jakiejś grupy na forum czy portalu społecznościowym (Facebook/Twitter), jednak trudno o bliski związek osobisty między ich członkami.

³⁷ Czasem jest to trudne, gdy np. ktoś wykorzystuje fragment tekstu zamieszczonego w Internecie, pozbawiony informacji o autorze i tytule dzieła.

³⁸ Zgodnie z art. 35 pr. aut. : Normalne korzystanie z utworu to taka eksploatacja utworu, która nie uniemożliwi dalszego korzystania z utworu, a tym samym nie pozbawi jego twórcy możliwości czerpania dochodu, jakiego mógłby się spodziewać. w ramach dozwolonego użytku wolno korzystać z utworów tylko zgodnie z jego typowym przeznaczeniem. Korzystanie z dozwolonego użytku nie może również godzić w słusze interesy twórcy.

Typowe dla członków tych grup jest wzajemne udostępnienie utworów np. wysłanie poprzez e-mail pobranego z sieci e-booka. Zazwyczaj przesłania pliku grupie znajomych mieści się w granicach dozwolonego użytku prywatnego. „Surfowanie w sieci” jest generalnie dozwolone, choć różne dane zapisywane są w pamięci komputerów i dochodzi do użytku incydentalnego zawartego w dyspozycji art. 23¹, (co jeszcze mieści się w zakresie dozwolonego użytku).³⁹ Internauci wprowadzają jednak do sieci różnego rodzaju materiały (pliki muzyczne, gry, filmy) i wówczas ma do nich dostęp nieograniczona liczba osób (m. in. udostępnienie na blogu, YouTube). Takie udostępnianie nie mieści się w granicach dozwolonego użytku. Przekroczenie granic dozwolonego użytku osobistego w Internecie jest zjawiskiem powszechnym. Nawet działanie nieumyślne może wyczerpywać znamiona przestępstwa.⁴⁰

Kolejną kwestię stanowi przekazywanie w ramach własnego użytku osobistego, utworu rozpowszechnionego czyli udostępnionego publicznie. Fakt publicznego udostępnienia utworu m. in. w Internecie pozostawia wątpliwość czy zostało ono dokonane za zgodą twórcy. Podstawowe jest ustalenie czy utwór miał swoją oficjalną premierę i czy został legalnie, za przyzwoleniem twórcy udostępniony. Jeżeli utwór został udostępniony publicznie bez powyższej zgody, to korzystanie z niego jest nielegalne. Kontrowersje budzi charakter rozpowszechniania utworu w sieci i możliwość skorzystania z uprawnienia dozwolonego użytku. Istnieją wątpliwości, czy dozwolony użytek znajduje zastosowanie w sytuacji, wyłącznie legalnego udostępnienia utworu w sieci, czy również, gdy udostępnienie nastąpiło nielegalnie.⁴¹ Przedmiotem kontrowersji jest też legalność linkowania do chronionych utworów oraz regulacja dotycząca uprawnień wobec tworzenia ich tymczasowych kopii m. in. w pamięci przeglądark.

³⁹ Nie wymaga zezwolenia twórcy przejściowe lub incydentalne zwielokrotnianie utworów, niemające samodzielnego znaczenia gospodarczego, a stanowiące integralną i podstawową część procesu technologicznego oraz mające na celu wyłącznie umożliwienie: 1) przekazu utworu w systemie teleinformatycznym pomiędzy osobami trzecimi przez pośrednika lub 2) zgodnego z prawem korzystania z utworu.

⁴⁰ Pobieranie i jednoczesne udostępnianie w serwisach P2P plików, które nie zostały legalnie rozpowszechnione nie mieści się w granicach dozwolonego użytku prywatnego, oraz wyczerpuje znamiona przestępstwa z art. 116 prawa autorskiego (nawet działanie nieumyślne podlega odpowiedzialności karnej). Podobnie będzie w przypadku przechowywania i udostępniania nieograniczonej grupie osób utworów na serwerach internetowych.

⁴¹ Kwestia ta była przedmiotem wydanej w dniu 9 stycznia 2014 r. opinii rzecznika generalnego Trybunału Sprawiedliwości UE Pedra Cruza Villalóna w sprawie C 435/12. Rzecznik stwierdził, na podstawie art. 5 dyrektywy 2001/29, iż uznaje się dozwolony użytek wyłącznie w sytuacji zwielokrotnień utworów pochodzących z „legalnych źródeł”. Jeśli Trybunał wydając wyrok w powyższej sprawie podzieli opinię rzecznika, wówczas dozwolony użytek będzie dotyczył wyłącznie z utworów wprowadzonych do sieci legalnie. W praktyce może to oznaczać odpowiedzialność za legalność działań zarówno samego korzystającego jak też jego poprzedników.

Inna kwestia wiąże się z możliwością wykorzystywania cudzych utworów w ramach dozwolonego użytku publicznego przez prasę, radio lub telewizję (art. 25 ustawy o prawie autorskim) oraz pojęciem „prasa” (z ustawy o prawie prasowym) w środowisku cyfrowym. Z dozwolonego użytku publicznego w ramach art. 25 nie mogłyby korzystać osoby, których strony internetowe nie zostały zarejestrowane jako prasa.⁴²

Konsultacje Komisji Europejskiej dotyczą także problemu uprawnień bibliotek w zakresie udostępniania chronionych utworów w wersjach cyfrowych. Jeżeli chodzi o dozwolony użytek publiczny w środowisku cyfrowym, to biblioteki mają uprawnienie do udostępniania zbiorów dla celów badawczych lub poznawczych za pośrednictwem terminali systemu informatycznego znajdujących się na terenie bibliotek. Jednak biblioteki, w obawie przed poniesieniem odpowiedzialności, nie udostępniają z reguły dzieł osieroconych. Konieczne jest więc ustalenie w przepisach o dozwolonym użytku, nowych zasad korzystania z dzieł osieroconych, co ocaliłoby te zbiory od zapomnienia.

Nie wiadomo jak długo trzeba będzie czekać na nowe przepisy prawa autorskiego dotyczące dozwolonego użytku. Istnieją jednak zasady, które pozwolą ominąć działania naruszające prawo własności intelektualnej w sieci. W szczególności zawsze można kopiować treści zawarte w Internecie gdy utwory znajdują się w domenie publicznej. Można „bezpiecznie” korzystać z Internetu, gdy uzyskamy zgodę autora na ich kopiowanie lub gdy utwory będą udostępnione na wolnych licencjach.

Inicjatywy otwartej nauki (*Open Access*)

W odpowiedzi na drastyczny wzrost, na światowym rynku cen subskrypcji czasopism naukowych w latach osiemdziesiątych XX wieku, wzorem międzynarodowego ruchu *Open Archives Initiative* (OAI), zaczęto tworzyć przy instytutach naukowych i uniwersytetach Stanów Zjednoczonych i Europy Zachodniej repozytoria, stwarzające naukowcom możliwość komunikacji naukowej w tym bezpłatnego w nich publikowania. Na przełomie XX i XXI wieku, powstał Ruch *Open Access* (*Open Access Movement*), skupiający międzynarodową społeczność ludzi związanych z nauką i kulturą, działających na rzecz nieodpłatnego,

⁴² Z ostrożności, zamiast przedrukowywać fragmenty artykułów, na forach internetowych, ograniczając się wyłącznie do podania linku do treści, którą chcemy przedstawić.

otwartego dostępu (ang. *Open Access*) do publikacji naukowych za pośrednictwem Internetu.⁴³

Ruch *Open Access*, prowadzi działania na rzecz bezpłatnego dostępu do literatury na zasadzie OA dla wszystkich użytkowników Internetu. Dzięki OA możliwe jest legalne korzystanie z utworu w tym czytanie, zapisywanie na dysku komputera, kopiowanie, tworzenie kolejnych utworów na jego podstawie, tzw. „utworów zależnych”,⁴⁴ rozpowszechnianie utworu w celach komercyjnych lub tzw. „użycie niekomercyjne”. Jedynym obowiązkiem spoczywającym na osobie wykorzystującej cudzy tekst, jest poprawne cytowanie, czyli wzięcie w cudzysłów cytowanego fragmentu wraz z przytoczeniem nazwiska autora dzieła („uznanie autorstwa”).

Ruch na rzecz *Open Access* przyczynił się do powstania w 2001 roku w Bostonie przy Massachusetts Institut of Technology (MIT), *Creative Commons* (CC) - międzynarodowej organizacji „*non profit*”, pomagającej twórcom i artystom zarządzać prawami autorskimi. *Creative Commons* dąży do uzyskania kompromisu pomiędzy pełną ochroną praw autorskich a dozwolonym korzystaniem z cudzej twórczości. *Creative Commons* prowadzi głównie działalność edukacyjno-popularyzatorską, polegającą na promowaniu licencji⁴⁵ tzw. *Creative Commons* (CC)⁴⁶. Organizacja proponuje zastąpienie zasady *copyright* - „wszelkie prawa zastrzeżone”, zasadą tzw. *copyleft* - „pewne prawa zastrzeżone” (ang. *some right reserved*), by autor lub inny właściciel majątkowych praw autorskich do utworu, mógł zachować przy sobie część praw w tym prawo do rozpowszechnienia utworu na wolnych licencjach w Internecie.

⁴³Z terminem tym łączą się także otwarta nauka, otwarte czasopisma, otwarte repozytoria, otwarte zasoby edukacyjne.

⁴⁴Utwory zależne (dzieła pochodne), to m.in. przeróbki, tłumaczenia, adaptacje. Licencje CC pozwalają na modyfikacje i tworzenie dzieł pochodnych. Jednak twórca utworu pochodnego musi pozwolić na korzystanie z niego „na tych samych warunkach”, czyli na licencjach z których skorzystał przy dostępie do oryginału dzieła.

⁴⁵Licencje to umowy autorsko prawne (np. wydawnicze), na mocy których autor (za ustaloną opłatą) zrzeka się majątkowych praw autorskich do utworu na rzecz wydawcy (np. na okres 5 lat). Licencja zezwala na użycie/wykorzystanie utworu. Licencja „wyłączna”, dotyczy konkretnego wydawcy, który z wyłączeniem innych osób, na podstawie danej umowy licencyjnej, ma prawo do wydania utworu i czerpania zysku ze sprzedaży kolejnych jego egzemplarzy. Sam twórca udzielając licencji „wyłącznej” traci na określony czas możliwość komercyjnego użycia swego utworu. Natomiast w przypadku zawarcia licencji „niewyłącznej” autor pozostawia sobie prawo do częściowego dysponowania utworem i ma prawo opublikowania utworu także u innego wydawcy, na stronie internetowej czy umieszczenia go w repozytorium instytucjonalnym.

⁴⁶Licencje CC mają charakter „niewyłączny”, co oznacza, że opublikowanie utworu na licencji Creative Commons nie wyklucza udostępniania go na podstawie ustawowych licencji prawa autorskiego lub innych. Licencje CC. [online]. Dostępny: <http://creativecommons.pl/>.

Ruch otwartego dostępu poparły liczne organizacje międzynarodowe,⁴⁷ które promują go także z tego powodu, że umożliwia podatkownikom dostęp do wyników badań finansowanych ze środków publicznych. Prace naukowe finansowane z pieniędzy publicznych mogą i powinny znaleźć się w otwartych czasopismach i repozytoriach. Zaletą publikowania w sieci jest obok możliwości komunikacji także jej szybkość, w porównaniu z publikacją w tradycyjnym czasopiśmie.

Zakończenie

Internet okazał się doskonałą platformą upowszechniania wiedzy. Dostęp do wiedzy jest niezbędny wszystkim. W szczególności jest potrzebny badaczom dla rozwoju nauki, studentom oraz innym użytkownikom do podnoszenia poziomu studiów z różnych dziedzin. Z dostępnych na świecie repozytoriów korzystają tysiące uczonych, studentów i pasjonatów. Dodatkowym argumentem za otwarciem dostępu do naukowych repozytoriów jest fakt, iż większość badań naukowych prowadzona jest za pieniądze podatników, a ich wyniki publikowane są w czasopismach naukowych utrzymywanych z dotacji publicznych. Za tymi inicjatywami idą poważne decyzje rządowe, które wprowadzają nową politykę cyfrowego publikowania - zgodnie z deklaracjami ruchu Open Access, zachowując jakość publikacji i standardy wydawnicze.⁴⁸ Otwarty dostęp do wiedzy może mieć bardzo pozytywny wpływ na poszukiwanie relewantnych informacji dla danego zagadnienia; można dotrzeć do repozytoriów zawierających pełne teksty publikacji naukowych z danej dziedziny wiedzy, zamiast czasochłonnego przeszukiwania stron Internetowych. Dzięki repozytoriom dziedzinowym, można łatwo zebrać potrzebną bibliografię do pracy naukowej.

Zasady *Open Access* w wielu punktach przypominają autorsko-prawne przepisy dotyczące dozwolonego użytku. Dozwolony użytek, podobnie jak *Open Access* ma zapewnić szeroki, bezpłatny dostęp do wiedzy. W przepisach o dozwolonym użytku funkcjonuje prawo cytatu, którego odpowiednikiem jest „uznanie autorstwa” przy udostępnianiu utworów na

⁴⁷ Wśród nich znajdują się: Unia Europejska, UNESCO, Światowa Organizacja Zdrowia (WHO), Organizacja Narodów Zjednoczonych, Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD), Światowa Organizacja Własności Intelektualnej (WIPO), CERN (The European Organization for Nuclear Research) oraz znane ośrodki naukowe jak Uniwersytet Harvarda i MIT.

⁴⁸ Bezpłatne publikowanie artykułów w czasopismach naukowych na zasadach Open Access umożliwia narodowy program publikacji naukowych realizowany w ramach umowy „Springer Open Choice”, finansowany przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Publikowane prace są recenzowane jak w tradycyjnych czasopismach. Program „Springer Open Choice”, działa od 2010 roku i został przedłużony na rok 2014. Prace dostępne są dla wszystkich użytkowników sieci Internet bez żadnych opłat. Autorzy publikujący swoje prace w tym modelu, zachowują prawa autorskie w tym również prawo do upowszechnienia dzieła zgodnie z licencją Creative Commons CC BY (Uznanie autorstwa).

wolnych licencjach *Creative Commons* (CC). Zarówno zasady *Open Access* jak też zasady dozwolonego użytku, odnoszą się do materiałów edukacyjnych i informacyjnych dostępnych w sieci. Jednak przepisy o dozwolonym użytku nie są w pełni dostosowane do zmieniających się technik komunikowania w społeczeństwie informacyjnym. Wydawało się, że zmiana prawa autorskiego, powinna iść w kierunku pewności prawa oraz liberalizacji przepisów dotyczących dozwolonego użytku. Tymczasem na podstawie Dyrektywy Unii Europejskiej 2006/115/WE, już w bieżącym roku, ma nastąpić również w naszym kraju wprowadzenie opłat za wypożyczenia biblioteczne (tzw. *Public Lending Right*). Opłaty powyższe miałyby odprowadzać biblioteki za udostępniane przez siebie utwory. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego konsultowało sposób wprowadzenia takich opłat pod kątem istniejących w polskim prawie zapisów dotyczących dozwolonego użytku publicznego. Ministerstwo zapewniło, że środki na wypłatę tantiem bibliotecznym będą pochodziły z budżetu Ministerstwa, więc nie obciążą bibliotekarzy ani czytelników. Jednak wprowadzenie opłat od udostępnianych utworów, wobec bibliotek działających w oparciu o dozwolony użytek publiczny, może stać się kolejną barierą na drodze do wiedzy. By wiedza nie stała się tylko ekskluzywnym towarem dla wybranych, należy zapewnić wolny, bezpłatny dostęp do źródeł informacji i wiedzy za pośrednictwem Internetu. Sposobem na ukrócenie monopolu wydawnictw naukowych na światowych rynkach jest wdrożenie w każdej instytucji naukowej modeli *Open Access* jako alternatywy dla niedoskonałych przepisów o dozwolonym użytku w Internecie .

BIBLIOGRAFIA

1. BARTA, J., MARKIEWICZ, R., Oprogramowanie open source w świetle prawa: między własnością a wolnością. Kraków: Zakamycze, 2005
2. BARTA, J [et al.], Prawo autorskie i prawa pokrewne: komentarz. Kraków:
3. Zakamycze, 2005
4. BARTA, J., MARKIEWICZ, R., Prawo autorskie. Warszawa, 2008.
5. BARTA, J., CZAJKOWSKA-DĄBROWSKA, M., CŹWIĄKAŁSKI, Z.,
MARKIEWICZ, Z., TRAPLE, E., Prawo autorskie i prawa pokrewne. Komentarz,
2005, s. 444–447.
6. BARTA, J., MARKIEWICZ, R., Wirtualne biblioteki a prawo autorskie. In
KOCÓJOWA, M. (red.) Przestrzeń informacji i komunikacji społecznej. Księga

- pamiętkowa ku czci prof. Wandy Pindlowej. ZN UJ PzBiIN, z. 10. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 2004, s. 116.
7. BARTA, J., MARKIEWICZ, R., Prawo autorskie i prawa pokrewne. (wprowadzenie) Wyd. II rozszerz. Zakamycze 2005, s. 129
 8. BEDNAREK-MICHALSKA, B., Wolny dostęp do informacji i wiedzy czy wykluczenie edukacyjne? Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy [online]. 2005, nr 2. Dostęp: <http://ebib.oss.wroc.pl/2005/63/michalska.php>. [Dostępny 23 listopada 2013].
 9. BEDNAREK-MICHALSKA, B., Nowe inicjatywy wolnej edukacji, kultury i nauki, EBiB Nr 1, 2009. [online]. Dostęp:<http://www.ebib.pl/2009/101/a.php?bednarek>. [Cytowano :15.09.2013]
 10. Creative Commons Polska, [online]. <http://creativecommons.pl/> [Dostępny: 1.04.2014].
 11. GRABEK, A., Biznes krytykuje cyfrowe plany rządu [online] Dostęp: <http://archiwum.rp.pl/artukul/1192689-Biznes-krytykuje-cyfrowe-plany-rzadu.html>. [Dostępny: 19. 12. 2013.].
 12. HOFMOKL J., TARKOWSKI A., BEDNAREK-MICHALSKA B., Krzysztof, SIEWICZ K., SZPROT J., Przewodnik po otwartej nauce, ICM UW, 2009 [online]. Dostęp: <http://otwartanauka.pl/przewodnik-po-otwartej-nauce/>. [Cytowano dnia: 15.02.2014].
 13. HOWORKA, B., Prawo autorskie w pracy bibliotekarza, Warszawa, 2012
 14. NAHOTKO, M.. Komunikacja naukowa w środowisku cyfrowym: globalna biblioteka cyfrowa w informatycznej infrastrukturze nauki. Warszawa: Wydawnictwo SBP, 2010. RENTIER, B., Wprowadzanie w życie uniwersytetu polityki otwartego dostępu do wiedzy, [In]. II Międzynarodowa Konferencja Open Access w Polsce. V Konferencja EBIB Internet w bibliotekach. Toruń, 14-15 stycznia 2010 roku: <http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/mat21/Ren>
 15. SIEWICZ, K., Otwarty dostęp do publikacji naukowych. Kwestie prawne. Warszawa, 2012, s. 13.
 16. STEC, P., Pojęcie i zakres domeny publicznej w prawie polskim. „Przegląd Sądowy” z 2008 nr 4, s. 45–64.